

17. YÜZYILDA İLTİZAM SİSTEMİNDE PEŞİN MUKATAA SATIŞLARINDAN, MALİKÂNE UYGULAMASINA (1656-1658)

Rahmi Deniz Özbay*

Özet

17. Yüzyılda savaş masraflarının finansmanı ile mali uygulamalar arasında doğrudan bir ilişkinin kurulabileceği anlaşılmaktadır. Osmanlı Devleti geleneksel araçların yanı sıra, devletin sahip olduğu finansal potansiyeli ortaya çıkarmak amacıyla bilinen iltizam yönteminin geliştirilerek birbirini destekleyen çeşitli mali uygulamalardan yararlanmışır. Bu uygulamalar birbirini desteklerken, Osmanlı Devleti de iç borçlanma yoluyla finansal ihtiyaçlarını karşılar ve servetlerin mali piyasalarda sermayeye dönüşmesini sağlarken, yeni dengeler kurarak muhtemel mali buhranları engellemiştir. Bu çalışmada iltizam sistemine konu olan mukataaların, peşin satış ve malikâne yöntemi ile işletilmesi konusu ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: İltizam, Malikâne, Peşin Satışlar, Osmanlı Maliyesi, Savaşlar, Servet, Sermaye.

FROM MUKATAA SALES TO MALIKANE SYSTEM UNDER THE İLTİZAM SYSTEM IN 17TH CENTURY (1656-1658)

Abstract

It can be observed that there was a direct relationship between the financment of the war expenditures and financial applications in 17th century. Several financial applications supporting each other by developing the well-known iltizam system as well as traditional instruments were utilized in order to determine the financial potential which the state owned. While these applications support each other, Ottoman State met the financial needs through the internal debts and managed wealths turn into capital in the financial markets, they maintained new balances to prevent possible financial dire straits. In this paper, working of mukataas which were the subject of iltizam system through a livrer payment forward and malikane methods is studied.

Keywords: İltizam (Tax Farming), Malikane (Life-Time Tax Farming), Payment Forward, Ottoman Public Finance, Wars, Wealth, Capital.

1. Giriş

Osmanlı Devleti için, girdiği savaşların başarı ile sonuçlanması yeni üretim kaynağı ve yeni vergiler anlamına gelmiş, savaşların uzun sürmesi veya kaybedilmesi ise, seferlerin finansal yükleri nedeniyle yeni finansal kaynak ve araçlar konusunda arayışlarının artmasına neden olmuştur. Mali sorunlar geleneksel anlayışla geliştirilmiş klasik araçlar ile çözülmeye çalışılmışır. Bu araçlar arasında hazine borçlarının ertelenmesi, iç hazineden ödünç transferi, tağşiş, müsadere ve yeni vergiler sayılabilir. Savaşların finansmanı için borçlanma da bu çözümler arasında yer almaktadır. Savaş zamanlarında ve gereken diğer zamanlarda, ödeme sorunlarını ve mali sıkıntıları aşmak amacıyla iç hazine, dış hazineye ödünç transferi yoluyla destek olurdu. Bu anlamda iç hazine, dış hazine için bir finansman ve kredi kaynağıydı (Tabakoğlu, 1985:36). Çeşitli bölgelerden toplanan bir vergi veya çeşitli türde vergilerin bir arada toplandığı birer vergi birimi olan mukataaların, işletmeye verilmesi anlamına gelen iltizam uygulamasından da bir iç borçlanma yöntemi olarak yararlanmışır.

Osmanlı Devleti'nin gelir kaynakları arasında vergi birimi olarak yer alan mukataalar¹, devletin finansman ihtiyacı çerçevesinde çeşitli uygulamalara konu olmuşlardır. Özellikle malikâne ve esham gibi uygulamalar, uzun süren sefer ve savaşların finansman ihtiyacının giderilmesi konusunda önemli bir rol oynamışlardır.

Girit ve Viyana seferlerinin devletin finansman ihtiyacını arttırarak bu yönde uygulamalara neden oldukları söylenebilir. Savaşların organizasyonundaki değişim, tımarlı sipahilerin

* Yrd. Doç. Dr., Marmara Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, rahmideniz@marmara.edu.tr

¹ Mukataa kavramı ve uygulaması için bkz. (Genç, 2007:57-64; Çakır, 2003:31-41).

yerine merkezi orduları öne çıkarmıştır. Sonuç olarak, merkezi hazinenin gelir ihtiyacının, yerel hazinelere oranla artması, bu kez maliyede bir merkezileşme eğilimi üretmiştir. Bu dönemde gerçekleşen iltizam uygulamaları bütünüyle olmasa da bir ölçüde bu eğilimin, büyük ölçüde ise finansman ihtiyacının bir sonucu olarak ortaya çıkmışlardır. Maliyede merkezileşme aynı zamanda merkez ve eyaletler arasında bir nakdileşmeyi, eyaletlerden merkeze kaçan nakit ise bu sefer eyaletlerde tersine bir eğilimi üretmiş olabilir (Pamuk, 2006:28). Vergilerin merkezi hazineye aktarılması esnasında ortaya çıkan transfer konusu, büyük miktarda nakit paranın taşınması gibi bir problemi de ortaya çıkartmıştır. Mültezimler bu sorunu aşmak için polişe kullanmayı tercih etmişlerdir. Merkezileşmenin ortaya çıkardığı bu nakit akımı; Osmanlı ve Avrupa tüccarlarının ödeme akımları ile devletin Balkanlar ve Doğu Akdeniz bölgesindeki fon akımlarının birleşmesi anlamına da gelmiştir (Pamuk, 2006:29).

2. Çalışmanın Amacı ve Yöntemi

Çalışmamızda Girit ve Viyana seferleri sırasında devletin finansman arayışına yönelik ürettiği çözümlerden bir iç borçlanma türü olan iltizam yöntemine ilişkin, iki uygulama değerlendirilecektir. Bunlardan ilki iltizam sistemi içerisinde kısaca toplu peşin satışlar olarak tanımlamayı seçtiğimiz ve çok sayıda mukataanın devletin belirlediği yüksek peşinler (muaccele²) ile bir kerede satışdır. Diğeri ise mültezimlerin mukataaları ömür boyu işletmek üzere iltizama aldıkları, malikâne sistemidir. Çok sayıda mukataanın yüksek peşinler (ön ödeme – kefalet anlamında muaccele) ile iltizama verilmesi olgusu ile malikâne uygulamasının ilk dönemine ilişkin verilerin karşılıklı değerlendirmesi amaçlanmıştır. Mukataaların iltizama verilmesi vergi biriminin (işletmesinin) bir tür kiralanması gibi anlaşılabilir. Ancak mukataa uygulamasından önce iltizam yönteminde satış (Çakır, 2003:33) ve malikâne uygulamasında ise fûruht (Özvar, 2003:5-6) terimlerinin kullanılmış olması nedeniyle; soyut ve mülkiyetten bağımsız sadece kâr elde etmek amacıyla bir işletmenin tasarrufuna ilişkin bir anlamda satış kelimesinin kullanılması kabul edilebilir. Toplu peşin satışlar, malikâne uygulamasının bir öncülü ve belki (peşin tutarları ve gelir tahminleri için) bir tür kıstas olarak düşünülürse bu kullanım kabul edilebilir gözükmektedir.

Çalışma boyunca incelenmeye değer görülen tema; topluca ve yüksek peşinler ile mukataaların iltizama verilmesinin bir sonucu olarak malikâne uygulaması değildir. Her iki finansman yönteminin benzerlikleri ve farklılıkları bulunmakla birlikte aynı yönde uygulamalar olarak değerlendirilmesi mümkündür. Belki yüksek peşinler ile mukataaların iltizama verilmesinin, geliri erken tahsil etmek yönünden malikâne uygulamasına geçişte bir eğilim veya tecrübe üretmiş olduğu söylenebilir. Bu durumda peşin satışlar, mukataaların iltizama verilme sürecinde yeni bir aşama veya uygulama olarak düşünülebilir. Özellikle her iki uygulama arasındaki benzerliklerin, mali sistemin işleyişi ve gelişimi anlamında dikkat çekici olacağı düşünülmüştür.

Toplu peşin satışlar ve malikâneye verilen mukataaların analizinde yararlanılan iki temel kaynak bulunmaktadır. Birincisi bir mukataa satış defteridir (BOA, DBŞM:198). Bu defter³ büyük olasılıkla ilk toplu peşin satış uygulamasını içermektedir. Bu defterdeki bilgileri değerlendirmek amacıyla ilk veritabanı oluşturulmuştur. İkincisi ise malikâne satışlarına dair daha önce hazırlanmış olan bir veritabanıdır. İkinci veritabanı için, ilk malikâne satışlarını

² Muaccele kavramı; daha önce de kullanılmış olmasına rağmen daha çok malikâne uygulamasında ödenen peşin tutarları ifade etmek için kullanılmıştır. İltizam sistemindeki peşin ödemeler için kefalet anlamı da tercih ediliyordu. Ancak muaccele kelime anlamıyla hemen ve acil ödeme gibi bir anlama geldiği için bu fark önemli olmayabilir. Malikâne uygulamasında ise ek ödeme ve ön ödeme anlamlarını birlikte taşımaktaydı. Bu küçük farklılıklar uygulamaların anlaşılmasında kolaylık sağlayabilir.

³ Bu çalışmanın temel verisi olan defteri arşivdeki çalışmaları esnasında fark ederek, benimle paylaştığı ve bildiriye eleştirdiği için Erol Özvar'a, veritabanı üzerinde değerlendirmeler yaparken uykusuzluğuna aldırılmadan bana destek olan Fehmi Yılmaz'a, metni okuyarak çeşitli düzeltmeler öneren Latif Çeviker ve Gülfettin Çelik'e çok teşekkür ederim.

içeren bir defterden (BOA, MAD:3423) yararlanılmıştır. Bu defter, malikâne sisteminin ilk kuruluş yıllarında gerçekleştirilen malikâne satışlarına ve verilerine dair bilgiler içermektedir (Özvar, 2003:209-291).

Mukataalar, bu mukataalara (vergi birimlerine) dâhil olan vergi türleri, buldukları bölgeler, hazineye sağladıkları yıllık gelirlerinin (mal) oranları gibi bilgiler de bu çalışma içinde değerlendirilecektir. Bununla birlikte mültezim ve malikâneci profili arasındaki muhtemel benzerliklerin de ilgi çekici olacağı düşünülmüştür. Her ne kadar, mültezim ve malikâneciler arasındaki askeri sivil ayırımı gibi mensup oldukları gruplar da kolaylıkla belirlenemiyor olsa da, kullandıkları unvanlardan genel bir fikir elde edilmesi denenecektir. Bu unvanlar bir ölçüde sermayenin kontrolünün devlet hiyerarşisindeki muhtemel paylaşımı veya ağı (networkü) ile sermayedarların profili konusunda tekil örnekler olarak değerlendirilebilir.

Her iki uygulama kısa bir değerlendirmeden sonra ve belirlenmiş göstergeler ışığında karşılaştırılacaktır.

3. Bir Finansman Yöntemi Olarak İltizam

Devlet bir gelir kaynağı olan vergi birimini (mukataa) yıllık geliri (vergi veya mal) karşılığında, belli bir süre (1-3 yıl) ve çeşitli şartlar ile işletilmek üzere müzayedeye çıkarmaktadır. Bu müzayede sonunda en yüksek ön ödemeyi (peşin veya kefalet anlamında muaccele) yapan mültezim bir süre için mukataanın işletmecisi olmaktadır. Mukataalar belirli dönemlerde münhal kaldıkça (işletme süresi bitince) tekrar iltizama verilmektedir.

Mültezim bir kâr maksimizasyonu yapmayı hedefleyecek ve yıllık olarak ödeyeceği tutarın (mal) toplayacağı vergiden daha düşük olmasını tercih edecektir. Elbette bu tercihi erken ödediği (peşin) tutarın maliyetini de hesaba katarak yapacaktır. Yalnız başına veya ortaklarıyla belli bir sermaye kullanarak ön ödeme yapan mültezim için bu uygulama bir tür yatırım anlamına gelmektedir. Gelecekte elde edeceği kâr için bir süreliğine vazgeçebileceği bir miktar (peşin) söz konusudur. Bu peşin bir tür teminat olarak sermayedarın gücünü de göstermektedir.

İltizam süresinde büyük kârlar elde edilmesi ve rant oluşması durumunda oluşan farkın devlete aktarılmasına çalışılırdı. Mukataa yeniden müzayedeye çıkartılır ve mukataayı işleten mültezim yeni bedeli kabul etmediği takdirde bir başkasına verilebilir ve eski mültezim ile kalan günler için mahsuplaşıldı (Tabakoğlu, 1985:123).

Mültezimin sermayesi ile ön ödeme veya kefalet olarak yaptığı işlem vergi kaynağının işletmesini kiralamak veya tasarrufunu satın almaktır. Her iki terim için de bu gün taşıdıkları anlam dolayısıyla sorunlar olmasına karşın *satış* tercih edilmiştir. Aynı zamanda kavram olarak *satış* hem kullanım kolaylığı hem de spesifik olarak bu çalışmanın konusu olan uygulamaya referans verebilmek amacıyla seçilmiştir.

Yüksek peşin ile toplu mukataa satışları, Girit Seferi'nin başladığı tarihten yaklaşık 11 yıl sonra uygulanmıştır. Benzer şekilde malikâne uygulaması da Viyana Seferi'nin başlangıç tarihinden yaklaşık 12 yıl sonra gerçekleştirilecektir. Çalışmanın başlığında kullanılan *Toplu Peşin Satışlar* ifadesinin nedeni, bu "yüksek peşin" uygulamasıdır. *Toplu* nitelemesinin nedeni ise birçok mukataanın deruhde (yeniden işletilmeye verilmesi) tarihinden önce, genel uygulamaya nazaran çok yüksek peşin tahsilât ile bir kerede iltizama verilmiş olmasıdır. Bu vurgu çalışmada her zaman niteleme amacı ile kullanılmayacak, sadece bir piyasa oluşturma niyeti, kurgusu veya algısı söz konusu olabildiğinde tercih edilecektir. Bu uygulamanın asıl dikkat çekici yönü, zamanından önce ve senelik mala neredeyse denk yüksek peşinler ile mukataaların iltizama verilmesidir. Buna göre, mültezimlerin, daha önce ve belki mevsimine göre dönemler halinde ödedikleri taksitler bir defada ödenecekti.

3.1. Toplu Peşin Satışlar

25 yıl devam eden Girit Savaşı ile birlikte Osmanlı Devleti yeni bir döneme girmiştir. Bu dönem; öncekilerin aksine niteliği uzun ve masraflı olan savaşların ardından 1699 da Karlofça Anlaşması ile sona ermiştir (Cezar, 1986:32).

Devletin finansman arayışının artması özellikle savaş masraflarının yükseldiği bu döneme karşılık gelmektedir. Vergi oranlarındaki artış veya yeni vergilerin ihdas edilmesi bilinen ve uygulanan yöntemlerden biridir. Ancak büyük ve uzun süren savaşlar yeni finansman tekniklerinin ortaya çıkmasını neden olmuştur. Söz konusu edilen uygulama da bunlardan bir tanesi olarak değerlendirilebilir.

17. yüzyılın sonuna kadar devlet iltizam sistemini hem vergi toplama hem de borçlanma için kullanmaktaydı. 16. yüzyılın sonlarından itibaren bütçe açıklarının devam etmesi daha çok iç borçlanma amacını öne çıkarmıştır. İltizam sözleşmelerinin süreleri uzamış ve mültezimlerden gittikçe daha yüksek oranlarda peşin istenmeye başlanmıştır (Pamuk, 2006:30). Bir yandan iltizam sektörü genişlemeye devam ederken, diğer yandan ise peşin uygulaması hem artmış hem de yaygınlık kazanmıştır.

Bu artış özellikle 17. yüzyılın ikinci çeyreğinden itibaren ortaya çıkmıştır. Daha önce mültezimin teklif ettiği bir bedel olan peşin bu dönemden itibaren devlet tarafında belirlenmiştir. 1632 yılında yayınlanan hattı hümayun ile resmileşen bu uygulama, Girit Seferi'nde çok artmış ve özellikle bu dönemden sonra yaygınlık kazanmıştır (Özvar, 2003:7). Bu tarihten sonra, Başdefterdar Hüseyin Efendi döneminde, yaygınlaşan peşin satışların önceki tarihlerden en önemli farkı, ödenecek tutarın devlet tarafından belirlenmesinin olağan hale gelmesiydi (Çakır, 2003:148).

1653 yılında iki yıl sonrasına ait gelirler peşin ile satılmaktaydı. 1654 yılı başlarında Morali Mustafa Ağa'nın defterdarlığı döneminde ise 1656 yılında deruhde edilecek mukataaların peşin ile satılması konusunda ferman çıkartılmış ancak defterdar değişikliğinden dolayı uygulanamamıştır. Bu tarihten sonra uygulama artık resmîlik kazanmış ve kânun-ı kadîm olarak kabul edilmiştir. Peşin satışlar; mukataa gelirlerinin % 50'si peşin ile tahsil edilen Halep hazinesi gibi eyalet hazinelerinde de uygulanmaktaydı (Çakır, 2003:149).

Kanunî (Süleyman I) döneminde başlayan iltizam uygulamasına konu olan mukataaların alanı 17. yüzyılda genişlemeye başlamıştır. Bu uygulama ile kapıkulları da mukataaları iltizama almaktaydı. Yüzyıl başından itibaren kapıkullarının bu uygulama üzerindeki etkisi gittikçe artmıştır (Çakır, 2003:172-173). Kapıkulları bir mukataayı iltizama alınca hazineye borçlandıkları iltizam bedelinin, hazineden alacakları olan ulufelerinden mahsup edilmesini istemekteydiler. Bu durum merkezde bir tür tımarlı sipahi etkinliği anlamına da gelebilir. Hatta kapıkulları hazinede birikmiş ulufelerini peşin olarak göstererek mukataa iltizama alıyorlardı (Çakır, 2003:51). Devlet her ne kadar bir mahsup işlemi yapıyor olsa da, nakit ihtiyacı anlamında peşinler kapıkullarının ödemeleri için kullanılabilir olmuştur. Mukataa gelirlerinin bazen tamamen veya bir bölümünün mevâciplere tahsis edildiği durumlarda kale neferlerinin ulufelerini mültezimlerden almaları zorlaşıyordu. Bu nedenle kale neferleri de iltizam ortaklığı talep ediyorlardı (Tabakoğlu, 1985:126).

3.2. Malikâne Uygulaması

1683 yılındaki Viyana Seferi'nin ortaya çıkardığı mali yükler, yeni finansman arayışlarına ve malikâne uygulamasına yol açmıştır. Seferin başlangıcından 12 yıl sonra 1695 yılında, bir fermanla malikâne uygulamasına geçilmiştir (Özvar, 2003:20). Malikâne uygulamasının en önemli unsuru iltizam süresinin, mültezimin hayat süresine bağlanmasıydı. Yıllık gelir (mal) büyük ölçüde devlet tarafından belirlenmekte, müzayede ise peşin ek ödemenin tutarı üzerinden gerçekleşmekteydi. En önemli yeniliği ise vergi gelirleri ile çok daha uzun süreli borçlanabilmektir (Pamuk, 2006:30).

Kısa süreli iltizamın vergi kaynağını tahrip etmiş olduğu düşüncesi de malikâne uygulamasının nedenleri arasında bulunmaktadır. İltizam süresi uzayınca mültezimlerin bu kaynağı koruyacaklarına ve üretime önem vereceklerine inanılmıştı. “Bu ilkesiyle uygulama, bir bakıma tımar sistemi ile iltizam usulünü bünyesinde kaynaştırmış görünüyordu. Fakat, sistemin ihdâsındaki ilk hedef kuşku yok ki hazineye acilen ve bir seferde büyük meblağlar celbederek ‘bütçe’ açıklarını kapamaktı” (Cezar, 1986:33;Genç, 2000:105). Ödenen peşinlerin (muaccele) tutarları yıllık kârın (yıllık mal ile yıllık vergi tutarı arasındaki farkın) 2-3 katından 10 katına kadar çıkabilmekteydi (Özvar, 2003:21). Yıllık kârın içinde, devletin mukataayı kendisi işlettiği durumda üstlenmek zorunda kalacağı masraflar da bulunmaktaydı. Devlet böylece hem bazı işletme giderlerinden kurtulmuş, hem de uzun süreli borçlanabilmekteydi.

17. yüzyılın sonuna doğru malikâne uygulamasına başlamadan hemen önce 1683 yılından itibaren iç hazinenin ödünç transferlerinde ciddi artışlar gerçekleşmiştir. Dış hazineye ödünç verilen tutarlar gittikçe yükselmiş ve geri ödenmeleri de güçleşmiştir. 1679–1687 yılları arasında bu tutarlar yıllık ortalama 200.000.000 akçe olarak gerçekleşmiştir. Viyana Seferi sırasında da bu transferlerin devam ettiği düşünülebilir. Muhtemelen geri ödemelerin güçleşmesi ve belki de imkânsızlaşması (Tabakoğlu, 1985:36-37) iç hazinenin güç kaybetmesine neden olmuştur. Belki de bu nedenle dış hazine için yeni mali kaynak arayışına girilmiş ve nakit ihtiyacı malikâne uygulaması ile giderilmek istenmiş olabilir.

Malikâne uygulamasından bir süre sonra ve 18. yüzyılın başında zirai gelirler de mukataaya konu oldukları için, gelişen savaş teknolojisine ayak uyduramayan tımarlı sipahiler topraklarını iltizama vermeye başlamışlardır (Tabakoğlu, 1985:127). Değişen savaş organizasyonu ve artan savaş maliyetlerinin, iltizam sisteminde, zamanla tımar sistemi aleyhine bir genişlemeye neden olduğu bilinmektedir. “Aynı sistem içinde kalarak merkezi hazinenin sorunlarını çözümü çareleri arayan ve bunun için sistemin dayandığı öğelerle oynayarak yeni dengeler kurmaya çalışan Osmanlı maliyecileri, tımar sistemi içinde tahsis olunmuş dirlik gelirlerini merkezi hazineye celbetmede belli bir sınırı aşmamak zorunda idiler. Aksi halde, mevcut sistemin dengesi tamamen alabora olabilir ve savaşların mali bunalım kaynağı olması kaçınılmaz bir hale dönüşebilirdi. Konu bu biçimde ortaya konunca, mali sorunla askeri sorunun özdeşleştiği derhal görülür” (Cezar, 1986:71). Bir başka deyişle çözümler klasik sistem içinde aranmıştır (Cezar, 1986:32).

Özellikle üretim düzeyinin korunması ve arttırılmasına yönelik teşvik ve tedbirler her dönemde söz konusu olmuş ise de sorunların genel ve öncelikli olarak ticaret veya üretimin arttırılmasına yönelik gerçekleşmemesinin iki nedeni olabilir. Bunlardan ilki tarım ekonomisi içinde kısa ve orta dönemde üretim hacminin arz esnekliğinin çok düşük olması, ikincisi ise devletin kendisinin üretici olarak piyasada yer almamayı bunun yerine üretim faktörleri bağlamında piyasayı kontrol etmeyi veya düzenlemeyi tercih etmesiydi. Transit ticaretin teşvik edilmesinin yanı sıra, iç ticaret söz konusu olduğunda, iç gümrükler üretim veya ürünlerin pazarlanma imkânlarını bir anlamda sınırlamaktaydı. Muhtemelen bu nedenlerle mali çözümler, potansiyel mali gelirlerin elde edilmesi ve yeniden paylaşılmasına yönelik olarak üretilmişlerdi. 18. yüzyılın sonuna doğru malikânelerden kâr elde edenler tarımsal veya endüstriyel üretime yönelik yatırımları denedilerse de bu sektörlerde, ticarî malikânelerin kâr oranları (% 20-40) ile karşılaştırılınca, getiriler oldukça düşüktü (Darling, 2006:48). Buna karşın devlet özel mülkiyet alanında kalan iktisadi faaliyet ve yatırımları, malikâne sistemine dâhil ederek yeni mukataaların oluşmasına katkıda bulunmuştur. Bu mukataalar devletin iktisadi hayat ile ilgisinin sadece mirî düzenle veya mali haklar ile sınırlı olmadığını; üretim faktörleri olan sermaye, emek ve toprak üzerinde kurmaya çalıştığı kontrol bağlamında, üretim sürecine ilgisinin düzeyini ve niteliğini de göstermektedir (Genç, 2006:60,62). Bu nitelik emek ve toprağın verimliliğinin yanı sıra tarımsal ekonomi çerçevesinde üretimin miktarını da tahmin edebilmesini sağlıyordu. Servet açısından ise devlet (özellikle kendisinin kaynaklık ettiği) gelirin yeniden dağılımının temel işlevini de üstlenmişti (Bülbül, 2007:99).

“Sağlanan gelirlerdeki bu büyük artış, tabii ki malikâne olarak satılan vergi kaynaklarının çok popüler birer yatırım aracı olmalarından kaynaklanıyordu. Bu yatırım aracının böylesine tutulmasını yine mülkiyet haklarına bağlamak mümkündür. Zira bu sisteme en çok yatırım yapanlar devletin ileri gelenleri, elit zümresiydi. Askerî sınıf olarak bilinen bu zümrenin ise mülkiyet hakları çok sınırlıydı. Böylelikle, ekonomik durumu çok iyi, ancak mülkiyet edinme hakkı oldukça sınırlı olan bu sınıfa, kişinin yaşam süresiyle sınırlı olsa da, rahatça mülkiyet edinme fırsatı doğmuş oluyordu. Gerçekten de, malikâne sistemi özel mülkiyete doğru giden uzun ve meşakkatli yolda önemli bir ilk adım olarak nitelendirilebilir” (Çizakça, 1999a:5). Bu süreç 16. yüzyılın sonuna doğru, miri toprakların temlik ve vakıf yoluyla tasarrufa konu olmasıyla başlamıştı (Bülbül, 2007:116) ve köylünün *toprak* üzerindeki tasarruf hakkı, *servetin* üzerinde tasarruf hakkı olan bir sınıfa doğru el değiştireyordu denilebilir.

3.3. İltizam Ortaklıkları

Yüksek peşinle veya malikâne olarak mukataa deruhde etmenin mültezimler açısından bir sonucu da; ödeyecekleri tutarın artması nedeniyle daha fazla sermaye gücüne ihtiyaç duymalarıydı. Bu gereklilik mali sisteme henüz dâhil edilmemiş atıl servetler ile ortaklıkların kurulması anlamına da gelmiş olabilir. Bu durumda müzayedeye katılan mültezimlerin ödenecek peşini veya kefaleti kendilerini finansal olarak destekleyecekleri *pasif ortaklardan* temin etmişlerdir (Çizakça, 1999:130).

İltizam sisteminde iç borçlanmanın sağlandığı kişiler olarak mültezimlerin profilleri en azından mali sektörde sermayedarların özellikleri konusunda bilgi verici olabilir. Bu anlamda devlet (kamu) maliyesi servetin, sermayeye dönüşmesinin aracı olarak oldukça kritik bir rol oynamaktadır. Tarım ekonomisi şartları altında üretim imkânlarının, ticaretin potansiyelini sınırladığı da düşünülürse bu rol önem kazanacaktır. Genel olarak, devletin sınırladığı iç ticarete karşın teşvik ettiği transit ticaretin, sınırlı olarak bu sermayenin konusu olabileceği düşünülebilir. Toprakta ise yaygın küçük işletmeciler profili, servetin daha çok vakıflar veya devlet görevleri çevresinde oluşmasına neden olmuştur.

Devletin peşinlerin tutarını belirlemesi ve yükseltmesine rağmen girişimciler yatırımı kârlı görmüşler ve aralarındaki rekabetten dolayı müzayedelere katılmak için daha güçlü ve uzun vadeli finansal kaynak bulmaları gerekmiştir. Her iki uygulamada da mültezimlerin devletin yüksek düzeyli bürokratlarından oluştuğu görülmektedir. Ancak bunların kurdukları ortaklıklar veya taşeronluk ilişkileri bütünüyle resmi belgelere yansımamış da olabilir (Pamuk, 2006:29-30). “Malikâne sahipleri büyük oranda merkezî devlet seçkinlerinden, yeniçeri ordusu mensuplarından ve Anadolu ve Arap ülkeleri seçkinlerinden oluşmaktaydı. Bu zümrenin taşra ayanından ve mültezimlere taşeronluk veya sıradan mültezimlik yapan gayrimüslimlerden oluşan çok daha büyük bir alt seçkinler grubu vardı” (Darling, 2006:48). Satışa çıkartılan ilk malikâneler nispeten küçük mukataalardan oluşuyordu. Devlet muaccele bedellerinin ödenebilmesi için ortaklıklar kurulmasına izin vermiş, reayaya da malikâne sahibi olma hakkı tanımıştı. Ancak 20 yıl kadar sonra malikânelerin (timar benzeri düşünülebilir) reayayı korumak için ihdas edildiğini ileri sürerek 1714 yılında bir fermanla bu hakkı yasakladı (Genç, 2000:107). Bu ortaklıklar gelir paylaşımı temelinde gerçekleşiyor ve muhtemel zararların üstlenilmesi de gerekiyordu (Bülbül, 2007:111). Müzayede şartlarına veya konjonktüre bağlı nedenler ile iltizam sözleşmeleri devlet tarafından iptal edilebiliyordu.

1632 yılından önce de iltizam sisteminde etkisi olan Kapıkulları 17. yüzyılın ikinci yarısından sonra 1680’lerde hiyerarşik bir yapı ile fiili bir mali örgütlenme içine girmek istemişlerdir (Çakır, 2003:173). Malikâne sisteminin uygulanmasından hemen önce ve bir ayaklanma sonrasında merkezi askeri birlikler mukataaların kendileri tarafından işletilmesini talep etmişlerdi. Bu durum iltizam sürecindeki bir değişmeye karşılık gelirken, aynı zamanda kapıkullarının da mali bir güç elde etme isteklerini yansıtmaktaydı (Tabakoğlu, 1985:126).

Osmanlı Devleti'nde büyük sermayenin değerlendirilebileceği alanlar sınırlı olduğundan bu süreçte mültezimin tüm hesapları yalnızca veya pür ekonomik olmayabilirdi. Her ne kadar mültezim veya malikâneçiler arasında askeri ve sivil ayırımı her zaman kolaylıkla yapılamasa da, devletin kendi mekanizmaları ile güçlenmiş askeri veya bürokratik sınıflar için mültezim olmak siyasi ve ekonomik olarak etkinlik (Pamuk, 2006:28) anlamına da gelmektedir. Askeri sınıf üyeleri güçlerinin bir göstergesi olarak bir mukataaya tasarruf edebilmek için gerekli ve düşük bir kâr marjına razı olmuşlardır (Çizakça, 1999:150). Muhtemel ortaklar arasında asıl sermayedarlar daha çok asker veya bürokrat, diğerleri ise sivil olabilirdi. Belki bu değerlendirme eyaletler için kimi durumlarda tam aksi yönde de yapılabilir. Daha geç bir dönemde malikâneçilerin taşeronu olan ve tasarruf hakları gittikçe genişleyen taşradaki mültezimlerin, âyan sınıfını oluşturduğu söylenmektedir (Çizakça, 1999:149). Osmanlı 'sermayedarı'nın özellikleri büyük ölçüde tahmin edilebilmektedir. Mukataa satış kayıtlarındaki unvanlardan bu konuda fikir edinmek mümkündür.

“Mehmet Genç'in 18. yüzyılda malikâne uygulamasından dolayı ekonominin militarizasyonu şeklinde resmettiği olguya 17. yüzyılda maliyenin militarizasyonu şeklinde rastlanmaktadır” (Özvar, 2003:18). Servetin kaynağının önemli bir bölümünün devlet görevleri olması bu süreci üretmiş olabilir. Malikâne uygulamasına uzanan süreçte; askeri sınıfın gönüllü bir şekilde aralarında değişmeye razı olduğu, mukataalar üzerindeki tasarruf hakkının güvence altına alınmış olması, önemli bir rol oynamış olabilir (Çizakça, 1999:144).

Ancak diğer (bunların içinde gayrimüslim unsurlar da olabilir⁴) devlet görevlilerinin dışında kalan mültezimler de doğrudan veya ortaklıklar yoluyla iltizam sözleşmelerinde yer almaya devam etmişlerdir. Devletin kendi görevlilerinden sadece bir bölümünün bu sözleşmelerde ağırlık kazanmasına izin vermek istemediği, peşin satış ve malikâne uygulamalarının başlangıcından önce kapıkullarının etkisini azaltma niyetinden yola çıkarak anlaşılabilir. Her iki uygulamayı da (daha önce de tekil olarak uygulanıyor olmalarına rağmen) birer ferman ile sistem olarak yaygınlaştırmalarının ürettiği dışsallık; mültezim gruplarını çeşitlendirmek ve doğacak rekabetten avantaj sağlamak olarak da düşünülebilir. Osmanlı Devleti'nde (bu gün tahmin edilebildiği kadarıyla) servete sahip olanların dışında alternatif aktörler de üretilemeyebilirdi. Bu bağlamda ve özellikle 17. yüzyılın ikinci yarısından itibaren iltizam ortaklıklarının büyüdüğü ve daha karmaşık bir hale geldiği kabul edilebilir (Çizakça, 1999:140). Çok cepheli ortaklıklar sisteminin sermaye hareketliliği anlamında değerlendirilmesi de mümkün gözükmektedir (Çizakça, 1999:124).

4. Peşin Satış ve Malikâne Uygulamalarının Karşılaştırılması

Çok sayıda mukataanın yüksek peşinler ile bir defada iltizama verilerek vergi gelirlerinin satılması malikâne sisteminden yaklaşık 40 yıl önce gerçekleştirilen bir uygulamadır. Her iki uygulama arasında benzerlikler bulunmaktadır. Temel olarak en önemli farklılık sürelerine ilişkin olmakla beraber, her ikisi de bir vergi kaynağının (mukataa) yıllık gelirin (mal) bir anlamda önceden tahsil edilmesi demektir. Aralarında en dikkat çeken ortak nokta; yapılan peşin ödemelerin önceki mukataa satışlarına göre yüksekliğidir. Bu durum aynı zamanda; devletin iç borçlanma konusunda sahip olduğu potansiyeli, Osmanlı sermayedarının gücünü ve son olarak vergi biriminin (mukataaların) iktisadi üretim kapasitesini de gösteriyor olabilir. İltizama verilen mukataanın yıllık vergi gelirleri genel olarak kesinleştirilmiş (maktu⁵)

⁴ 1591–1610 tarihleri arasında Yahudi mültezimlerin oranı % 49'a kadar yükselmiştir. 16. yüzyılın başlarından itibaren bir hesaplama yapılırsa, iki yüz yıl boyunca bu oranın ortalama % 23 düzeyinde olduğu görülebilir. Hıristiyan mültezimlerin oranı ise % 10'un altında gerçekleşmiştir (Çizakça, 1999:136'dan aktaran, Pamuk, 2006:29).

⁵ Mukataalar satış ve pazarlık konusu olduğundan kararlaştırılan bir tutar üzerinden işletmeye veriliyorlardı. Bir mukataanın yıllık vergisi (mal) belirli bir tutarda kesinleştirildiği zaman, mukataa *maktu*'a olmaktadır. Müzayede şartları veya konjonktür gereği anlaşma sona ermediği sürece mukataa bu tutar üzerinden işletilmekteydi. Dolayısıyla bu anlamda mukataalar *maktu*'aları da içine almaktadır (Tabakoğlu, 1985:121;

olduğundan, bu son faktöre ilişkin tahminler yapmak kolay olmamakla birlikte, belli bir dönem süresince; malikâne uygulamasının yaygınlaşması, peşin ödemelerin seviyesi, geri verilen malikâne oranları, akçenin değeri ve sayısı artırılabilir benzeri ek göstergeler ile hesaplamalar yapılabilir. Bir diğer hesaplama ise, devletin muhtemel üretim artışlarından kaynaklanan vergi gelirlerinin ne kadarından vazgeçmiş olduğudur. Ancak devlet gelirini arttırma yöntemlerini dönemin iç ve dış siyasi şartları, stratejik öncelikleri ve tarım ekonomisinin taşıdığı riskler çerçevesinde de gerçekleştirmiş olabilir.

4.1. Benzerlik ve Farklılıklar

Aslında türev uygulamalar diyebileceğimiz peşin satışlar, malikâne ve daha sonra esham gibi uygulamalar iltizam sisteminin temel prensipleri altında gerçekleşmektedir. Bunlar aynı zamanda bir iç borçlanma geleneğinin oluştuğuna da işaret etmektedirler. Toplu peşin satışları, 1695 yılından itibaren mukataaların hayat boyu iltizama verilmesi anlamına gelen malikâne uygulamasının hem bir tür öncülü, hem de yüz yıl boyunca finansman ihtiyacının sürekliliğini göstermesi açısından, önemli bir örnek uygulama olarak düşünülebilir.

Benzerlik, özellikle her iki uygulamanın da finansman ihtiyacının yükseldiği bir dönemde, Girit ve Viyana seferleri süresince gerçekleştirilmiş olmalarıyla başlamaktadır. Çok sayıda ve yüksek peşin tahsilâtı ile mukataa satışları, 1645–1669 yılları arasında gerçekleşen Girit Seferi'nin başlamasının hemen ardından ve yaklaşık 11 yıl sonra gerçekleştirilmiştir. Malikâne uygulaması ise 1683 yılında başlayan II. Viyana Seferi'nden yaklaşık 12 yıl sonra gerçekleştirilecektir. Söz konusu iki büyük seferin finansal ihtiyaçlarının (olasılıkla bu ihtiyacın dorukta olduğu yıllar bağlamında) bu rastlantıyı anlamlı hale getirdiği düşünülebilir⁶.

Osmanlı Devleti'nin bütçelerinde yer alan gelirlere göre yapılan bir karşılaştırma, her iki uygulamanın başladığı yıllarda sağladıkları yıllık gelir düzeyini göstermektedir. Bütçelerin nominal değerleri üzerinden peşin satışlar⁷ için bu oran yaklaşık olarak % 6, malikâne için ise % 8 düzeyindedir. Her iki dönemin bütçe gelirleri arasında, 1523–1524 yılı bütçesi endeks alınarak yapılan bir hesaplama göre (bütçe değerleri için bkz. Tabakoğlu, ss. 14-17) reel değerlere göre önemli bir farklılık bulunmamaktadır. Bir başka hesaba ve uygulamaların başladığı yıllardaki toplam mukataa gelirlerine göre oranlar sırasıyla % 9,5 ve % 15 olarak gerçekleşmiştir. Uygulamaların satışlarının gerçekleştiği yılların bütçelerine göre tüm mukataa gelirlerinin yaklaşık olarak % 50 arttığı hesaplanabilir (Çakır, 2003:208,209). Reel değerlere göre yapılacak bir hesaplamada ise her iki dönemin bütçelerde yer alan mukataa gelirleri arasında, ikinci dönemdeki bir miktar düşüşe rağmen önemli bir farklılık görünmemektedir (endeks değerleri için bkz. Tabakoğlu, 1985:17). Bu sonuca bakarak reel değerler üzerinden peşin satışların nakit ihtiyacını gidermek konusunda biraz daha etkili oldukları düşünülebilir. Malikânelerin, mültezimin hayatı boyunca iltizama verildiği düşünülürse, birinci uygulamadan elde edilen peşin tutarların oldukça yüksek olduğu kabul edilebilir. Ayrıca malikâne uygulamasına konu olan mukataalar, 3 yıl boyunca iltizama verilmeye devam edilmişlerdir.

Cezar, 1986:23). Diğer taraftan iltizama konu olan mukataalar müzayede anları dışında pazarlık ile maktu'u oldukları hesaba katıldığında aralarındaki fark ortadan kalkacaktır (Genç, 2007:57-58; Çakır, 2003:185-197). Düşük vergi tutarları nedeniyle mukataaya katılmayan bir veya birkaç köyün götürü yöntem ile toplanan vergiler de maktu olarak ifade edilmiştir (Özvar, 2003:5).

⁶ 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı'nın başlangıç tarihinden 7 yıl sonra başlayan *esham* uygulaması için de aynı yorum yapılabilir (*esham* sistemi için bkz. Cezar, 1986:79-88). Sürenin kısılması, savaşların sürdürülmesinde merkezi hazinenin gücünün azaldığı şeklinde anlaşılabilir.

⁷ Peşin satışlar taksitleri dahil edilerek hesaplanmıştır. Mukataalar deruhde tarihinden önce satıldığı için tahvil gerçekleşmeden taksit ödemeler bitmiş olacaktır. Bununla birlikte ilk ödemelerin tutarı taksitlerin 2/3'si kadardır.

Her iki uygulamanın da seferlerin başlangıcından belli bir süre sonra gerçekleşmesi; 17. yüzyıl boyunca devletin büyük sefer veya savaşları elindeki hazır ve konvansiyonel gelir kaynakları ile ne kadar sürdürebildiğinin bir göstergesi de olabilir. Bu bağlamda aynı dönemde örneğin Avrupa'da uzun süren savaşların finansal yükleri ile bir karşılaştırma yapmak da olası görünmektedir. Bu çalışmada daha çok dikkat çekilmek istenen nokta; toplu peşin satışlar ile malikâne uygulamalarının ortaya çıkış şartları ve birbirine olan benzerliğidir.

Bir diğer benzerlik ise, yine finansal ihtiyaçlarını gidermek amacıyla, devletin ileriki yıllarda elde edeceği gelirleri yüksek peşin tahsilâtı karşılığında devretmeye başlamasıdır. Her iki uygulamada da dikkat çeken önemli unsurlardan bir tanesi yıllık gelire (mal) oranla yüksek peşin ödemeleridir. Bir diğer benzerlik ise satışların deruhde (yeniden işletilmeye verilmesi) tarihlerinden önce gerçekleştirilmiş olmasıdır.

Her iki uygulamanın da; yaygınlaştırılmalarından hemen önce ve kapıkulları tarafından kurulmak istenen mali etkinlik çabalarının ardından gerçekleşmesi, toplu peşin satışlar ve malikâne uygulamalarının başlama nedenleri arasındaki bir diğer benzerlik olarak düşünülebilir. Belki de bu uygulamalar ile devlet, sürece diğer sermayedarları da katarak bir tür piyasa düzenlemesi niyetindeydi. Etkisi gittikçe artan kapıkullarına karşı, diğer sermaye sahiplerini bir denge unsuru olarak değerlendirmek istemişti. Her iki uygulamada da mültezimlerin çoğunlukla askeri sınıftan oluştuğu görülmektedir. Toplu peşin uygulamasında doğal olarak çok ortaklı bir mültezim yapısı ağır basmaktadır. Diğerinde ise bu yapı yerini daha az ortaklı olmasına karşın *sabık* askeri sınıf mensupları ile onların yakınlarına bırakmıştır ve muhtemelen askeri sınıf dışındaki gruplar malikâne gelirlerinden pay almaya devam etmiş olabilirler.

1721 yılında malikâne olarak verilmeyen mukataalarda peşin uygulaması sürdürülmekteydi. Yine 1715 yılında çıkartılan bir ferman; malikâne olarak deruhde edilen mukataaların ödenecek peşinlerini, malikâne verilmeden önceki peşinlerine bağlıyordu (Çakır, 2003:149). Müzayede şartlarına bağlı olarak malikânegilerin ödemeleri aksatması veya reayaya haksızlık yapmaları gibi nedenlerle sözleşmelerin sona erdirildiği durumlarda devlet ile malikâneginin mahsuplaşması da ödenmiş olan peşin üzerinden gerçekleşmekteydi (Çakır, 2003:162). Başlangıçta yüksek ve toplu peşinler; malikânegilerin ödeme güçlerinin anlaşılmasını sağlamış, pazarlığa konu olan muaccele tutarları veya gelir tahminleri için geleceğe yönelik bir rol üstlenmiş olabilirler. Devletin 1715 yılında malikâneleri kaldırıp, emaneten idare ettirdikten bir yıl sonra tekrar ve yeni yıllık miktarlar belirlendikten sonra tekrar malikâneye verilmişlerdi (Genç, 2000:113). Devletin bu kararı ne zaman alması gerektiği konusunda kuşkusuz devam eden peşin uygulaması ile satılan diğer mukataalar etkili olmuştur.

Gelişmiş finansman yöntemleri olarak bu uygulamalar aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin maliyesinde başlayan merkezileşme ile *tahsis* (belli bir bölgenin giderlerini, gelirleri ile karşılamak) ilkesinin aksine, gelirleri merkezde tahsil etme sürecini de içermektedir. Peşin uygulamasında yüksek tutarlar, bazen üzerine çıktığı görülse de senelik mala dâhildi. Malikâne uygulamasında ise bu tutar (muaccele) bir ek ödeme anlamı taşımaktaydı. Ancak biri (yüksek peşin) diğerinin (muaccele) kıstası anlamındaydı. En önemli farklılıkları ise doğal olarak malikânelerin hayat boyu iltizama verilmiş olmalarıdır. Bu aynı zamanda iltizam süresi içinde anlaşmanın bozulmasını da engelleyen bir faktördü.

4.2. Peşin Satış ve Malikâne Verilerinin Analizi

4.2.1. Bölgeler Arasındaki Farklar ve Benzerlikler

Liste 1 serisinden izlenebildiği kadarıyla, peşin satılan mukataalar ile malikâneye verilen mukataalar devletin tüm topraklarına dağılmış olmakla birlikte, uygulandıkları bölgeler arasında benzerlikler bulunmaktadır. Buna karşın malikâne olarak verilen mukataaların sayısı, peşin satışlara göre yaklaşık olarak % 50 kadar artmış olmasına karşın, toplu peşin satış bölgesinde yer alan mukataaların yaklaşık olarak % 25 kadarında malikâne uygulaması

başlamış görünmektedir. Detayda incelendiği takdirde durum değişebilir ve aynı bölgede peşin satışa konu olan mukataaların hiç birisinin malikâne uygulamasına dâhil edilmemiş olduğu da belki görülebilir. Bu bölgelerde peşin satışların devam edip etmediğini şimdilik bilinmiyor olsa da bu çok genel değerlendirme peşin satışların, malikâne uygulaması ile birlikte devam ettiğini kanıtlar görünmektedir. Malikâne verilen bölgelerdeki mukataaların, toplu peşin satışlar göre daha fazla vergi birimini bir araya getirdikleri düşünülebilir. Tablo 1C den görüldüğü gibi elde edilen peşin ve senelik mal tutarlarının her iki uygulamada da karşılama oranlarının birbirine yakın oldukları görülmektedir. Muhtemelen bu bölgelerdeki mukataalar daha sonraki yıllarda da peşin satılmaya devam edileceklerdir. Her iki uygulamada da mukataaların iltizama verildiği bölgelerin sayısındaki artış elde edilen peşin ödeme artışlarının oranı kadar hesaplanmaktadır.

4.2.2. Senelik Mal / Peşin Ödeme Oranları ve Bütçeler ile Karşılaştırılması

Tablo 1 serisinden anlaşılacağı gibi, peşin ve malikâne satışlarında, peşin (muaccelle) ödemeleri, yıllık vergi (mal/gelir) tutarlarının sırasıyla ve yaklaşık olarak % 75'i ve % 85'i gibi yüksek bir oranda gerçekleşmektedir. Malikâne sözleşmeleri bir nedenden dolayı bozulduğunda, mültezim peşin ödediği tutarı henüz geri alamamışsa, bu peşin tutar 3 yıllık kâra (yıllık mal [eksi] yıllık vergi) eşit olarak hesaplanmakta ve mahsuplaşma bu tutar üzerinden gerçekleştirilmekteydi. Güvenilir değerlendirmeler yapabilmek çok sayıda örneklemin üretilmesine bağlı görünmektedir. Ancak bu oranlar; devlet açısından yüksek nakit beklentisi yanında diğerine oranla malikâne satışında bu gelirin uzun vadeli, önceden bilinebilir ve sürdürülebilir olmasını; mültezim açısından ise peşin satışlara oranla malikâne satışlarının cazibesini arttırmış olabilir. Malikâne uygulamasının yanı sıra peşin satışların da büyük olasılıkla sürdürülmüş olmasının nedenlerinden biri bu değerlendirmeden kaynaklanıyor olabilir.

Her iki uygulamanın senelik mal ve muacceleleri için yapılan hesaplamalarda ise; malikâne uygulamasına konu olan senelik mal; toplu peşin satışların nominal değerler ile % 144'ü, reel değerler ile % 50'si kadar daha fazladır. Müzayedede sonucu ödenen peşinlerde ise malikâne uygulamasının getirisi nominal değerler ile peşin satışların % 180'i kadar, reel değerler ile % 70'i kadar daha fazla hesaplanmaktadır. Muhtemelen devletin finansman ihtiyacı açısından bu oranlar elde edilen gelir anlamında birbirine oldukça yakın görünmektedir. Malikâne uygulamasından daha fazla peşin elde edilmesi doğal olarak iltizam süresi ile ilgilidir. Ayrıca peşin satışları bir yıl boyunca, malikâne satışlarının ise üç yıl boyunca devam etmiş olması bu farkı önemsiz hale getirmektedir. Peşin taksitlerinin müzayedelerin hemen ertesine (Ramazan 1066'dan, Ramazan 1067'ye kadar) rastladığı düşünülürse bu mukataalar oniki ay boyunca ve 1 Muharrem 1068 yılında deruhde edilmek üzere bir yıllığına iltizama verilmişlerdir.

4.2.3. Mukataaya konu olan vergi türleri

Tablo 2 serisinden izlenebildiği kadarıyla, peşin satılan mukataalara konu olan vergi türlerinin yarısından fazlası, farklı oran ve tutarlarda malikâneye verilen mukataalara konu olan vergi türleri arasında yer almaktadır. Mukataa satılan ortak bölgelerin olduğu düşünülürse bu durum olağan kabul edilebilir. Vergi türlerinin uygulamaların başlangıç dönemleri itibariyle potansiyelleri bilinmediği için, ilk uygulamadan diğerine oransal farklılaşmalar yorumlanmaya çalışılmıştır. Oranlar her iki uygulama için de toplam tutarın bir bölümü olarak ve üç kıstas eşliğinde değerlendirilmiştir. Bunlar toplam yıllık mal veya peşin içinde düşük oranlı olup oranı artan vergiler, tam aksi durumda olanlar ve değişmeyenlerdir. Ortak vergi türleri arasında yapılan bu değerlendirmede oranları değişmeden kalan vergi türlerinin toplamda % 1-% 1,5 bir büyüklüğe sahip olduğu, senelik mal tutarlarının ise 800.000 akçeden düşük oldukları görülmektedir. Peşin satışlarda görece yüksek peşin oranlarına sahip bu vergilerin malikâne uygulamasında bu avantajını kaybettiğine tanık oluyoruz. Belki malikânelerin ölçek büyüklüğü nedeniyle tahmis-i kahve ve çeltük-i enhar gibi vergiler ikinci planda kalmış olabilirler.

Oranları düşen aşiret vergisinin ilk uygulamadaki peşin tutarı 10 milyon akçeden, malikâne uygulamasında 2 milyon akçeye düşmüştür. Aşiret vergisi çeşitli değerlendirmeler nedeniyle peşin satışlara konu olmaya devam etmiş ve ilk malikâne uygulamasına konu olmamış olabilir. Devlet malikânegilerin aşiretler ile mesafeli olmasını tercih etmiş olabilir. Malikânegilerin sonraki yüzyılın ayanları oldukları düşünülürse bu yorum anlamlı bulunabilir. Diğer taraftan aşiret vergilerine; değişken olma ihtimali veya potansiyel sorunlar nedeniyle malikânegiler tarafından iyi bir yatırım gözüyle bakılmamış da olabilir. Malikâne vergileri arasında yer almayan cizye vergisi için de aşiret vergisinde olduğu gibi bir yorum yapılabilir. Bu vergi türü de devletin, malikânegileri mesafeli olmaya zorlamak istediği bir gruba ait kabul edilebilir. Sadece malikâne vergileri arasında geçen gümrük vergileri ise yüksek ve sürekli gelir potansiyelleri nedeniyle malikânegileri yüksek muacceleyle teşvik etmek için bu uygulamaya dâhil edilmiş olabilir.

Her iki uygulamanın mukataa vergileri arasında yer alan ve gümrük vergisinin yanı sıra en yüksek tutar ve oranlara malikâne mukataalarda sahip iki vergi türü tuzlalar ve köy vergileridir. Bu iki vergi türünün; malikâne uygulamasının daha yaygın ve küçük vergi birimlerini bir araya getirme yeteneğinden dolayı, yüksek tutarlara ulaştığı anlaşılabilir. Malikâne mukataalarda has vergileri, diğer vergi türlerinin arasında dağılmış olabilir ve muhtemelen 2.500.000 akçelik oranını korumuştur.

Her iki uygulamaya konu olan vergi türlerindeki bu hareketler muhtemelen hem vergi türünün bölgedeki potansiyeli ile ilgili hem devletin malikâneleri nasıl organize edeceği ile hem de peşin tutarlarının yüksekliği ile anlam kazanmaktadır. Senelik malı, peşin potansiyeli yüksek olanların ve ölçek büyüklüğünde gelir elde edilebilecek olanların oranları artmış; senelik malı ve peşini yüksek olmayanlar ise tüm potansiyellerini kullanmaya devam ettikleri için malikâne vergilerine dâhil edilmiş ve oranları aynı kalmış olabilir.

Son olarak her iki satışın senelik mal tutarlarının % 60 - % 70'nin hangi vergilerden oluştuğuna bakıldığında; peşin satışlarda cizye ve aşiret vergilerinin bu orana ulaştığı, malikânelerde ise tek başına köy vergilerinin bu oranı yakaladığı görülmektedir. Köy vergilerinin yüksek olması, malikâne uygulamasının en azından başlangıçta daha geniş bir ölçekte ve küçük birimlerden oluşan mukataalarda, peşin satışların ise cizye ve aşiret vergileri gibi daha spesifik vergilerden oluşan mukataalarda uygulandığını gösteriyor olabilir. Bu değerlendirme Mehmet Genç'in mukataaların türlerini yorumladığı ve onları gruplandırırken kullandığı hiperbol ve çan eğrisi grafiklerini de hatırlatmaktadır (Genç, 2006: 57-64).

Örneklem büyüklüğü (vergi türleri) az olmakla beraber bu değerlendirmelerden, iki uygulamaya konu olana vergi türleri arasında bir tür korelasyon ihtimalinin yüksek olduğu anlaşılmaktadır.

4.2.4. Mültezim ve Malikânegi Ortaklıkları

Tablo 3 serisinden izlenebileceği gibi, peşin satış yöntemi aracılığı ile iltizam uygulamasına ilişkin bir yorum yapmak mümkün gözükmemektedir. Mukataa deruhde eden mültezim sayısı 56 ve bunlardan ortaklık yapan 32 mültezimin ortak sayısı ise 88'dir. Görüldüğü gibi ortaklık yapan mültezim başına 2,75 ortak düşmektedir. Bunun yanında tek başına mukataa işleten 24 mültezimin oranı % 43 civarında ve buna karşın senelik mal içindeki oranları % 13 ile daha düşük bir düzeyde kalmıştır. 25 mültezim 1 veya 2 ortaklı, 7 mültezim ise 5 veya 11 ortaklı olarak mukataa deruhde etmektedir. Bu sonuç, 17. yüzyılın ikinci yarısında iltizam sisteminde finansal gereklilikler nedeniyle ortaklıkların arttığını belki de karmaşıklaştığını gösteriyor olabilir.

Malikâne uygulamasında ise durumun aksi yönde geliştiği görülmektedir. Tek başına malikâne alanların oranı % 70 civarında gerçekleşmiştir. Buna karşın, ortaklık yoluyla malikâne alanların ödeyeceği senelik mal oranı % 36 ile sayılarına göre biraz daha yüksek görünmektedir. Ortaklık yapan 330 malikâneginin ortak sayısı ise 410'dur. Görüldüğü gibi

ortaklık yapan malikâneci başına 1,25 ortak düşmektedir. Ortaklıkların sayısı 2-10 arasında değişmektedir. Tek başına malikâne tasarruf edenlerin sayısı ise 783 olarak hesaplanmıştır. Malikâne uygulaması ile mültezim ortaklıkları sayısında bir azalma olduğu anlaşılmaktadır. Bu sonuç malikâne uygulaması ile askeri sınıfın daha önceki mültezim ortakları aleyhine genişlemesi şeklinde yorumlanabilir (Çizakça, 1999:140). Unvanlara göre bir değerlendirme bu konuda daha fazla bilgi verecektir.

4.2.5. Unvanlara göre karşılaştırma

Peşin satışlarda mukataa deruhde eden 56 mültezim içinde sadece 7 tanesi askeri sınıfa mensup değildi ve ortakları da bulunmuyordu. İçlerinden ikisi senelik malı 50.000 akçe ve bir tanesi ise 25.000 akçe civarında olan malikânelere sahiptiler. Malikâne uygulaması en azından 1714 yılına kadar bu anlamda askeri sınıftan olmayanlara (reaya) daha çok şans tanınmış görünüyor. Tablo 4'deki oranlara göre, malikâneçiler arasında askeri sınıf mensuplarının oranı % 60 reayanın oranı ise % 40 civarında idi. Ancak muaccele paylarında bu oran sırasıyla % 70 ve % 30 idi. Askeri sınıftan mültezimler sayılarına oranla daha büyük bir sermayeyi kontrol etmekteydiler.

Buna karşılık, malikâneçiler arasında, unvanların birçoğundan anlaşıldığı kadarıyla, daha önce yaptığı işle anılan (sabık) askeri sınıfa mensup olanlar ile akraba veya adamları da yer almaktadır. Yine vefat etmiş olan devlet görevlilerinin yakınları da bir başka grubu oluşturmaktadır. Bu mültezimlerin başka bir görevleri olsa kayıtlarda muhtemelen yeni unvanları kullanılacaktı. Dolayısıyla kayıtlarda sabık unvanları ile yer alan malikâneçilerin veya yakınlarının, ilk malikâneye verilen mukataalarda yer almalarının muhtemel nedenleri olabilir. Bunlardan bir tanesi geçimleriyle ilgili olarak bir diğeri ise, sahibi oldukları servetin devlet hazinesine dönmesini sağlamaya yönelik olarak düşünülebilir. Sonucu olasılık; devlet görevindeki askeri sınıf ve siviller ile birlikte bu üçüncü grup malikâneçiler, bir tür denge sağlamış olabilirler. Bu tahminler için yeterli kanıt olmamakla beraber en azından ilk malikâneçiler arasındaki sayılarının anlamlı olduğu kabul edilebilir.

5. Sonuç

Malikâne uygulaması boyunca devam eden peşin satış olgusu, doğrudan kanıtlanamamakla birlikte; malikânelerin rekabetçi özelliklerini sürdürmelerinin, bir ölçüde peşin satışlara bağlı olduğu sonucuna götürebilir. Diğer taraftan peşin satış uygulaması hem vaktinden önce tahsil için hem de malikâne satışlarında bir kıstas olarak kullanılıyor idiyse, malikâne sisteminin başarısından peşin satış uygulamasının da kârlı çıktığı bu nedenle devam ettiği kabul edilebilir. Aksi durumda peşin satışlardaki potansiyel mali açıdan devam ettiği müddetçe bunların malikâne olarak verilmeleri gerekirdi. Peşin satışların malikâneye göre daha kısa sürelerle görece ve bazen net gelir elde etme potansiyeli, muhtemelen bu uygulamanın devam etmesi için yeterli bir neden olmuştur.

Müzayedenin peşin satışlarda fiili olarak, malikâne ise (senelik mal tutarı sabit olduğu için) müzayede sonunda ortaya çıktığı düşünülebilir. Ama malikânelerin peşin ödemelerinde kıstas yine önceki peşin satış tutarlarıydı. 2-3 yıllık peşin satışlar ile potansiyel 3-7 yıllık malikâne satışlarının peşinlerinin bir tutulması; bir anlamda malikâne uygulamasının daha çok peşinle mukataa satmanın bir yolu olduğunu göstermektedir.

Peşin satışlar hem ileriye yönelik kazançlar anlamında malikânelerin mültezim için kârlılığını korumuş hem de devlet için malikâne uygulamasının devamlılığını desteklemiş olabilir. Bu nedenler ile her iki uygulama; mültezimlerin elde ettiği gelirler, mukataaların üretim potansiyeli ve devletin mali politikalarını yorumlamak bağlamında birlikte değerlendirilebilir.

Peşin uygulaması ile mukataaların iltizama verilmesinin, dolayısıyla malikâne uygulamasına geçişte öncül bir rol oynayarak onun yolunu açtığı söylenebilir. Toplu peşin satışlar nakit ihtiyacı ile servetin potansiyelini ortaya çıkartıyor, malikâne olarak iltizam ise uzun süreli

borçlanma ile sermayenin yeniden dağılımını sağlıyordu. Bu iki uygulama birlikte savaşlar ile mali uygulamalar arasındaki ilişkiyi üretmekteydi.

Osmanlı Devleti en azından görevlileri için zenginliğin kaynağı olmuştur. Müsadere ve benzeri uygulamaların yanı sıra büyük ölçekte özel mülkiyetten de söz edilemeyeceğine göre biriken *servet*; savaş masrafları ve ulufeler gibi nedenler ile devlet hazinesinde bir hesaptan diğerine bir tür *transfer* olurken *sermaye* anlamı kazanıyordu. Bu süreçte emek ve toprak gibi bir başka üretim faktörünün piyasası da kontrol edebiliyordu. Servetin *etki alanı* (iltizam) ile sermayenin *tasarruf alanı* (malikâne) arasındaki farkı iltizam sisteminin uygulamaları üretiyordu. Devlet farkında olduğu ‘zenginliğin/in’ piyasasını; ihtiyaçları doğrultusunda düzenleyerek veya küçük piyasaları genişleterek yönlendirebiliyordu.

Kaynaklar

Arşiv Belgeleri

BOA, DBŞM: 198

Basılı Eserler

- Bülbül, Yaşar (2007) Adalet ve İktidar Arasında: Osmanlı Devleti'nde Gelirin Yeniden Dağılımı”, **Sivil Toplum**, 5. Cilt, 17. Sayı, ss. 99-122.
- Cezar, Yavuz (1986) **Osmanlı Maliyesinde Bunalım ve Değişim Dönemi (XVIII. yy dan Tanzimat’a Mali Tarih)**, İstanbul:Alan Yayıncılık.
- Çakır, Baki (2003) **Osmanlı Mukataa Sistemi (XVI-XVIII. Yüzyıl)**, İstanbul:Kitabevi.
- Çizakça, Murat (1999) **İslam Dünyasında ve Batıda İş Ortaklıkları Tarihi**, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Çizakça, Murat (1999a) “Osmanlı İmparatorluğu’nda İç Borçlanmanın Evrimi”, G. Eren (ed.), **Osmanlı**, İktisat içinde, 3. Cilt, Ankara:Yeni Türkiye Yayınları, 01.09.2009 tarihinde <http://www.mcizakca.com/pub%20Osmanli%20da%20Ic%20Borclanmanin%20evrimi.pdf> adresinden erişildi.
- Darling, Linda T. (2006) “Osmanlı Maliye Tarihinde Gelir Toplama ve Meşruiyet”, **Osmanlı Maliyesi Kurumlar ve Bütçeler**, 1. Cilt, İstanbul:Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, ss. 39-50.
- Genç, Mehmet (2000) **Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi**, İstanbul:Ötüken Yayınları.
- Genç, Mehmet (2006) “Osmanlı Maliyesinde Mukataa Kavramı”, **Osmanlı Maliyesi Kurumlar ve Bütçeler**, 1. Cilt, İstanbul:Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, ss. 57-64.
- Özvar, Erol (2003) **Osmanlı Maliyesinde Malikane Uygulaması**, İstanbul:Kitabevi.
- Pamuk, Şevket (2006) “Osmanlı Devletinin İç Borçlanma Kurumlarının Evrimi 1600 – 1850”, **Osmanlı Maliyesi Kurumlar ve Bütçeler**, 1. Cilt, İstanbul:Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, ss. 27-38.
- Tabakoğlu, Ahmet (1985) **Gerileme Dönemine Girerken Osmanlı Maliyesi**, İstanbul: Dergah Yayınları.

Ekler

Ekler bölümündeki tüm tablolar (BOA, DBŞM:198) numaralı defter kullanılarak hazırlanmıştır.

Liste 1A: 1656-1658 Arasında Toplu Peşin Satış Bölgeleri

Amasya	Erzurum	Niksar
Anadolu	Gümüşhane	Of
Arapkir	Haleb-Musul	Ovacık-Kınık
Artukabad	Halep	Sis-Kınık
Ayntab	Hatunsaray	Sivas
Bozulus	İçil	Siverek
Burdur	İstanbul	Sürmene
Canik-Merzifon	Karaman	Tokad
Çemişgezek	Kayseri	Trabzon
Çorum	Kazabad	Zulkadriye
Danişmendlü	Keskin	
Diyarbakir	Kınık	
Edirne	Koçhisar	
Elbasan	Ladik	
Ergani	Maraş	

Liste 1B: 1695-1697 Arasında Malikane Satılan Bölgeler

Akşehir Sancağı	Hınıs Sancağı	Maraş Eyaleti
Amasya Sancağı	Hüdavendigâr Sancağı	Menteşe Sancağı
Ankara Sancağı	İspir Sancağı	Niğbolu Sancağı
Arabgir Sancağı	İstanbul	Niğde Sancağı
Avlonya Sancağı	İzmir	Niksar
Aydın Muhassıllığı	İzbornik Sancağı	Ohri Sancağı
Biga Sancağı	Karahisar-1 Sahib Sancağı	Pasin Sancağı
Bolu Sancağı	Karahisar-1 Şarki Sancağı	Paşa (Edirne) Sancağı
Çemişgezek Sancağı	Karaman	Rodos Adası
Çorum	Karesi Sancağı	Ruşçuk Voyvodalığı
Çirmen Sancağı	Karlili Sancağı	Sakız Adası
Dimosat-1 Ayntab	Kastamonu Sancağı	Saruhan Sancağı
Divriği Sancağı	Kayseriyye Sancağı	Selanik Sancağı
Diyarbakır Voyvodalığı	Kazabad	Sığla Sancağı
Edirne	Kemah ve Kelkid	Silistire Sancağı
Eğriboz Sancağı	Kengiri Sancağı	Siverek Sancağı
Ergani	Keskin	Teke Sancağı
Filibe Nezareti	Kocaili Sancağı	Tırhala Sancağı
Gelibolu Sancağı	Konya Sancağı	Tokat Voyvodalığı
Halep Muhassıllığı	Köstendil Sancağı	Vize Sancağı
Hamid Sancağı	Kütahya Sancağı	Yanya Sancağı
Harpurt Sancağı	Malatya Voyvodalığı	

Tablo 1A: Senelik Toplu Peşin Mukataa Satışı, Malları ve Muacceleleri: 1656-1658 (Akçe)

Vergi Çeşidi	Senelik Bedel	Peşin	Karşılama Oranı %
Has Vergileri	2685165	2629618	97,93
Memleha	404310	277691	68,68
Cizye	6901209	5654605	81,94
Cizye ve Diğerleri	2822729	1902570	67,40
Aşiret Vergileri	9545804	6304107	66,04
Kahve ve Duhan	576500	557393	96,69
Çeltük-i Enhar	194700	194700	100,00
Diğer: Harir-Kapan	774900	299800	38,69
Bedel-i Lağımciyan	339200	314000	92,57
Zirai Vergiler	5921920	4319071	72,93
Sırmahane	779000	773560	99,30
Köy Vergileri	239000	216230	90,47
Toplam	31184437	23443345	75,18

Tablo 1B: Senelik Malikane Satışları, Senelik Mal ve Muacceleri: 1106-1109/1695-1697 (Akçe)

Seneler	Malikane Senelik Mal Toplamı	Muaccele Toplamı	Karşılama Oranı %	Malikane Sayısı
1106/1695 (7 ay)	20.114.017	18.563.240	92,29 %	261
1107/1695-96 (9 ay)	9.431.341	10.282.110	109,02 %	243
1108/1696-97 (12 ay)	46.475.546	36.307.680	78,12 %	593
1109/1697 (5 ay)	345.158	237.960	68,94 %	16
Toplam	76.366.062	65.390.990	85,62 %	1113

Tablo 1C: Muaccele/Peşin Bedellerinin, Senelik Malı Karşılama Oranları

İltizam Türü	Senelik Mal Toplamı	Peşin / Muaccele	Karşılama Oranı %
Peşin Mukataa Satışları	31.184.437	23.443.345	75,17
Malikane Satışları	76.366.062	65.390.990	85,62

Tablo 2A: 1656-1658 Peşin Mukataa Olarak Satılan Vergi Türleri (Akçe)

Vergi Türü	Senelik Bedel	Peşin	%	%
Has Vergileri	2.685.165	2.629.618	8,61	11,22
Memlaha (Tuzla)	404.310	277.691	1,30	1,18
Cizye	6.901.209	5.654.605	22,13	24,12
Cizye ve Diğerleri	2.822.729	1.902.570	9,05	8,12
Aşiret	9.545.804	6.304.107	30,61	26,89
Tahmis-i Kahve ve Duhan	576.500	557.393	1,85	2,38
Çeltük-i Enhar	194.700	194.700	0,62	0,83
Diğer Vergiler	774.900	299.800	2,48	1,28
Bedel-i Lağımçıyan	339.200	314.000	1,09	1,34
Çeşitli Zirai Vergiler	5.921.920	4.319.071	18,99	18,42
Sırmahane	779.000	773.560	2,50	3,30
Köy Vergileri	239.000	216.230	0,77	0,92
Toplam	31.184.437	23.443.345	100	100

Tablo 2B: 1695-1697 Malikâneye Verilen Vergi Türleri (Akçe)

Vergi Türü	Senelik Bedel	Muaccele	%	%
Köy Mezra Vergileri	50.578.176	48.371.450	66,23%	74,40%
Memlaha (Tuzla)	6.567.435	3.054.720	8,60%	4,70%
Gümrük ve Tevabii Vergileri	12.296.829	9.743.820	16,10%	15%
Dalyan Vergileri	2.181.833	409.380	2,86%	0,63%
Aşiret	1.988.100	1.652.400	2,60%	2,54%
Tahmis-i Kahve	788.366	177.720	1,03%	0,27%
Çeltük-i Enhar	632.200	363.000	0,83%	0,56%
Diğer Vergiler	559.843	213.600	0,73%	0,33%
Adet-i Ağnam	398.380	251.040	0,52%	0,39%
Belli Değil	345.700	1.033.080	0,45%	1,59%
Katıplık	29.200	120.780	0,04%	0,19%
Toplam	76.366.062	65.390.990	100%	100%

Tablo 3: 1695-1697 Arasında Malikâne Ortaklıkları

Mültezimler	Sayı	%	Senelik Mal	%	Muaccele	%
Ortaklık yoluyla	330	30%	27185674	36%	24097680	37%
Tek başına	783	70%	49180388	64%	41293310	63%
Toplam	1113	100%	76366062	100%	65390990	100%

Tablo 3A: 1656-1658 Arasında Peşin Satış Ortaklıkları

Mültezim Sayısı	Taksit Ödeyen Kişi Sayısı	Senelik Mal	%	Peşin	%
24	Tek Başına	4.125.740	13,17	3.057.088	13,12
15	1	6.861.218	21,91	5.172.485	22,19
10	2	7.240.867	23,12	3.349.149	14,37
2	5	5.757.345	18,38	4.146.489	17,79
1	6	836.400	2,67	731.574	3,14
1	7	499.500	1,60	495.376	2,13
1	8	1.322.320	4,22	1.676.687	7,19
2	11	4.672.327	14,92	4.680.299	20,08
56	112 (Mül.Sy.xKş.Sy.)	31.315.717	100	23.309.147	100
		%100		%74	

Tablo 4: 1695-1697 Arasında Malikanecilerin Askerî-Sivil Dağılımı

Malikane Sahipliği	Malikane Sayı	%	Muaccele	%
Askerî	682	61%	46704320	71%
Sivil	431	39%	18686670	29%
Toplam	1113	100%	65390990	100%